

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA INSON KAPITALI SIFATINI OSHIRISH ORQALI O'ZBEKISTON MILLIY IQTISODIYOTI RAQOBATBARDOSHLIGINI KUCHAYTIRISH ISTIQBOLLARI

Saidova Zebiniso Rustam qizi

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti

iqtisodiyot yo'nalishi MIQ 24 01-guruh magistranti

Annotatsiya.

Mazkur maqolada raqamli transformatsiya, texnologik yangilanish va global bozorlar integratsiyasi sharoitida inson kapitali sifatini yaxshilashning O'zbekiston milliy iqtisodiyoti raqobatbardoshligini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi kunda raqobat ustunligi tabiiy resurslar yoki arzon mehnat bilan emas, balki malakali, sog'lom, moslashuvchan va innovatsion fikrlovchi inson resurslari bilan belgilanmoqda. Maqolada inson kapitalining tarkibiy elementlari - ta'lim sifati, sog'liq, kasbiy tayyorgarlik, raqamli ko'nikmalar, ilmiy salohiyat va mehnat bozoriga moslashuvchanlik - milliy raqobatbardoshlikning asosiy drayverlari sifatida ko'rib chiqilgan. O'zbekiston bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlar, Jahon banki indikatorlari hamda milliy strategik hujjatlar asosida so'nggi yillardagi tendensiyalar yoritiladi. Oliy ta'lim qamrovi kengaygani, ta'limga yo'naltirilayotgan xarajatlar, internetdan foydalanish darajasi va iqtisodiy o'sish sur'atlari inson kapitalini rivojlantirish uchun qulay zamin yaratgani ko'rsatildi. Shu bilan birga, sifat tafovutlari, hududlararo nomutanosiblik, ko'nikmalar va mehnat bozori talabi o'rtasidagi uzilishlar, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasining yetarli emasligi kabi muammolar ham ochib berildi. Muallif tomonidan taklif etilgan konseptual model asosida inson kapitali sifatini oshirishning raqobatbardoshlikka ta'sir mexanizmlari izohlandi va 2026-2030 yillar uchun institutsional, ta'limiy, sog'liqni saqlash, raqamlashtirish hamda innovatsion siyosat yo'nalishlari bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: *inson kapitali, raqobatbardoshlik, milliy iqtisodiyot, raqamli transformatsiya, ta'lim sifati, sog'liq kapitali, mehnat bozori, innovatsiya, O'zbekiston, iqtisodiy o'sish*

PROSPECTS FOR STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN BY IMPROVING THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Saidova Zebiniso Rustam qizi

Master's student of group MIQ 24-01 in Economics

Tashkent University of Applied Sciences

Abstract.

This article examines the role of improving the quality of human capital in enhancing the competitiveness of Uzbekistan's national economy under conditions of digital transformation, technological modernization, and deepening global integration. The relevance of the study stems from the fact that competitive advantage is no longer determined mainly by natural resources or cheap labor, but by skilled, healthy, adaptable, and innovation-oriented human resources. The paper

considers the main components of human capital - quality of education, health, professional training, digital skills, scientific capability, and labor-market adaptability - as strategic drivers of national competitiveness. Using official statistics for Uzbekistan, World Bank indicators, and national strategic documents, the article identifies recent trends in human capital development. It shows that the expansion of higher education coverage, sustained public expenditure on education, wider internet access, and stable economic growth create a favorable foundation for improving human capital. At the same time, the study highlights several persistent bottlenecks, including disparities in quality, regional inequalities, mismatches between skills and labor-market demand, and insufficient integration between science, universities, and production. Based on a conceptual analytical model proposed by the author, the paper explains the transmission mechanisms through which human capital quality affects competitiveness and formulates practical recommendations for 2026-2030 in the areas of institutional reform, education, healthcare, digitalization, and innovation policy.

Keywords: *human capital, competitiveness, national economy, digital transformation, education quality, health capital, labor market, innovation, Uzbekistan, economic growth*

Kirish

XXI asr iqtisodiyoti tobora ko'proq bilim, ko'nikma, texnologiya va institutsional moslashuvchanlikka tayangan holda shakllanmoqda. Avvalgi davrlarda mamlakatlarning raqobat ustunligi ko'proq tabiiy resurslar, qulay geografik joylashuv, arzon ishchi kuchi yoki katta bozor sig'imi bilan izohlangan bo'lsa, bugungi sharoitda bu omillar o'z-o'zicha yetarli emas. Global qiymat zanjirlari murakkablashib, ishlab chiqarish va xizmatlar tez sur'atlarda intellektuallashib borayotgan bir paytda iqtisodiyotning haqiqiy qudrati inson kapitalining sifati bilan belgilanadi. Aynan shu sababli inson kapitali tushunchasi iqtisodiy o'sish, innovatsiya, mehnat unumdorligi, eksport salohiyati va institutsional barqarorlikni tushuntiruvchi eng muhim kategoriyalardan biriga aylandi. Inson kapitali deganda faqat diplom yoki rasmiy ta'lim darajasi emas, balki shaxsning sog'lig'i, kasbiy tayyorgarligi, raqamli savodxonligi, ijodkorligi, tahliliy fikrlashi, muloqot madaniyati, mehnat intizomi va uzluksiz o'qib-o'rganishga tayyorligi tushuniladi. Boshqacha aytganda, zamonaviy iqtisodiyotga sifatli inson kapitali kerak: u nafaqat mavjud texnologiyani ishlata olishi, balki yangi yechim ishlab chiqishi, bozor o'zgarishlariga tez moslasha olishi va yuqori qo'shilgan qiymat yaratishi lozim. Shu ma'noda inson kapitali iqtisodiy siyosatning ijtimoiy bo'limi emas, balki sanoat, investitsiya, innovatsiya va hududiy rivojlanish siyosatining ham markaziy elementi sifatida qaralishi kerak. O'zbekiston iqtisodiyoti ham aynan shunday yangi bosqichga kirib bormoqda. Raqamli iqtisodiyotning kengayishi, sanoat tarmoqlarining modernizatsiyasi, xizmatlar sektorining chuqurlashuvi, yoshlar ulushining yuqoriligi va xalqaro iqtisodiy aloqalarning faollashuvi kadrlar sifati masalasini strategik darajaga olib chiqmoqda. Mamlakatda ta'lim qamrovining kengayishi, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimidagi islohotlar, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi hamda yangi boshqaruv mexanizmlarining joriy qilinishi inson kapitalini yaxshilash uchun muhim asos yaratmoqda. Biroq miqdoriy kengayish har doim ham sifat o'sishini anglatmaydi. Mehnat bozori ehtiyojlari bilan ta'lim natijalari o'rtasidagi uzilish, hududlar o'rtasidagi tafovutlar, amaliy ko'nikmalar taqchilligi, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasining zaifligi kabi masalalar hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitali sifatini oshirish orqali O'zbekiston milliy iqtisodiyoti raqobatbardoshligini kuchaytirishning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun bir nechta vazifalar qo'yildi: birinchidan, inson kapitali va raqobatbardoshlik o'rtasidagi iqtisodiy bog'liqlikni ilmiy adabiyotlar asosida yoritish; ikkinchidan, O'zbekiston bo'yicha mavjud statistik tendensiyalarni tahlil qilish; uchinchidan, inson kapitalining asosiy tarkibiy qismlari bo'yicha tizimli muammolarni aniqlash; to'rtinchidan, 2026-2030 yillar uchun strategik yo'nalishlar va amaliy takliflarni ishlab chiqish. Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekistonda inson kapitalini shakllantirish va

undan foydalanish jarayonlari olindi, tadqiqot predmeti esa inson kapitali sifati bilan milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligi o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlaridan iborat. Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda inson kapitali sifati faqat ijtimoiy ko'rsatkich emas, balki raqobatbardoshlikning ko'p kanalli iqtisodiy drayveri sifatida izohlanadi. Muallif tomonidan taklif etilgan analitik yondashuv ta'lim, sog'liq, raqamli ko'nikmalar, innovatsion faollik va mehnat bozoriga moslikni yagona tizimda ko'rib chiqishga imkon beradi. Shu bois mazkur tadqiqot natijalari nafaqat ilmiy, balki amaliy siyosiy ahamiyatga ham ega.

Inson kapitali va milliy raqobatbardoshlikning nazariy asoslari

Inson kapitali nazariyasining shakllanishida T. Schultz va G. Beckerning ishlari alohida o'rin tutadi. Ularning yondashuviga ko'ra, ta'lim, sog'liq va kasbiy tayyorgarlikka yo'naltirilgan xarajatlar iste'mol emas, balki kelgusida yuqori daromad, unumdorlik va iqtisodiy samaradorlik keltiradigan investitsiyadir. Keyinchalik R. Lucas va P. Romerning endogen o'sish nazariyasi bilim, innovatsiya va malaka iqtisodiy o'sishning ichki manbai ekanini ilmiy asoslab berdi. M. Porter esa milliy raqobatbardoshlikni tushuntirishda ishlab chiqarish omillarining sifati, klasterlar, innovatsiya va strategik boshqaruvning o'zaro uyg'unligiga urg'u berdi. Ularning barchasida inson kapitali bilvosita yoki bevosita markaziy o'rinni egallaydi. Nazariy jihatdan inson kapitali raqobatbardoshlikka kamida uchta asosiy kanal orqali ta'sir ko'rsatadi. Birinchi kanal - mehnat unumdorligi. Malakali va sog'lom xodim bir xil vaqt ichida ko'proq va sifatliroq mahsulot yaratadi, jarayonlarni samarali tashkil qiladi va yo'qotishlarni kamaytiradi. Ikkinchi kanal - innovatsion faollik. Yangi mahsulot, yangi xizmat, yangi texnologik yechim yoki boshqaruv usulini ishlab chiqish uchun faqat uskunalar emas, balki ijodiy va tahliliy fikrlovchi insonlar zarur. Uchinchi kanal - institutsional samaradorlik. Davlat boshqaruvi, korporativ boshqaruv va tarmoq koordinatsiyasi sifatli kadrlar mavjud bo'lgandagina chuqur isloh qilinadi. Natijada biznes muhiti yaxshilanadi, investitsion ishonch kuchayadi va iqtisodiy tizim tezroq moslashadi. Shu o'rinda bir muhim jihatni alohida ta'kidlash zarur: inson kapitalining miqdori va sifati bir xil narsa emas. Masalan, diplom olganlar sonining o'sishi avtomatik ravishda iqtisodiyotning raqobatbardosh bo'lib qolishini anglatmaydi. Agar ta'lim tizimi mehnat bozori talabi bilan uyg'unlashmagan bo'lsa, nazariy bilim amaliy vazifaga aylantirilmasa, raqamli ko'nikmalar sust bo'lsa yoki sog'liq ko'rsatkichlari mehnat faolligini cheklasa, inson kapitalining iqtisodiy qaytimi pasayadi. Demak, inson kapitali haqida gapirganda faqat qamrov yoki son emas, balki sifat, dolzarblik, moslashuvchanlik va samarali foydalanish darajasini ham birgalikda baholash zarur.

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga qo'yiladigan talablar sezilarli darajada o'zgardi. Endilikda an'anaviy kasbiy kompetensiyalar bilan bir qatorda ma'lumotlar bilan ishlash, algoritmik fikrlash, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish, chet tillarida professional muloqot qilish, loyihaviy boshqaruv, jamoa bilan masofadan ishlash va tezkor qayta o'qish qobiliyati ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Demak, yangi davr inson kapitalining "ko'p qatlamli modeli"ni talab qiladi. Bu modelda bazaviy savodxonlik va professional tayyorgarlik bilan birga sog'liq madaniyati, psixologik barqarorlik, ijodkorlik, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va uzluksiz o'qib-o'rganish odati ham muhim komponentga aylanadi. Milliy raqobatbardoshlik tushunchasi ham bugun tor ma'nodagi narx ustunligidan ancha kengaydi. Raqobatbardosh iqtisodiyot - bu ichki va tashqi bozorlarda sifatli mahsulot va xizmat yaratish, global talabga moslashish, yuqori unumdor ish o'rinlari tashkil etish, innovatsion tarmoq va klasterlarni rivojlantirish, shuningdek, aholining farovonligini izchil oshirishga qodir iqtisodiyotdir. Shu nuqtai nazardan inson kapitali rivojlangan mamlakatlarda eksport tarkibi murakkablashadi, xizmatlar segmenti kengayadi, texnologik yangilanish tezlashadi va ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi. Aksincha, inson kapitali sifati past bo'lgan iqtisodiyotlar ko'pincha xomashyo yoki past qo'shilgan qiymatli mahsulotlarga qaram bo'lib qoladi, tashqi zarbalarga nisbatan himoyasiz bo'ladi va daromad tuzog'idan chiqishda qiynaladi. Demak, inson kapitali va raqobatbardoshlik o'rtasidagi bog'liqlik chiziqli emas, balki kumulyativ va tizimli xarakterga ega. Ta'limdagi yaxshilanish sog'liq bilan uyg'unlashsa, sog'liq raqamli ko'nikmalar va innovatsion ekotizim bilan biriksa, mehnat bozori esa ushbu salohiyatni yuqori samaradorlikka aylantira olsa, raqobatbardoshlik kuchayadi. Shuning uchun siyosat ham alohida-

alohida sektorlar kesimida emas, balki yagona inson kapitali arxitekturasida asosida ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Tadqiqot metodologiyasi va baholash yondashuvi

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy solishtirish, statistik trendlarni sharhlash, normativ-huquqiy hujjatlarni kontent tahlil qilish hamda konseptual modellash usullaridan foydalanildi. Empirik asos sifatida O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, Jahon banki ma'lumotlar bazasi, Human Capital Data Portal, shuningdek, "O'zbekiston - 2030" strategiyasi doirasidagi ustuvor yo'nalishlar olindi. Bunday yondashuv bir tomondan milliy rivojlanish siyosatini, ikkinchi tomondan xalqaro indikatorlarni bir tizimda ko'rish imkonini beradi. Tadqiqotda inson kapitali sifatini ifodalash uchun beshta tarkibiy blok ajratildi: ta'lim sifati va qamrovi; sog'liq kapitali; raqamli kompetensiyalar; innovatsion faollik va ilmiy salohiyat; mehnat bozori bilan moslik. Raqobatbardoshlik esa mehnat unumdorligi, iqtisodiy o'sish sur'ati, yuqori qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyati, eksport sifatining murakkablashuvi, investitsiya jalb etish qobiliyati va institutsional samaradorlik bilan bog'liq holatda talqin qilindi. Mazkur komponentlarning o'zaro bog'liqligi iqtisodiy jarayonlarni bir yoqlama emas, balki ko'p omilli nuqtai nazardan baholash imkonini beradi.

Nazariy ifoda sifatida quyidagi umumlashtirilgan model taklif etiladi:

$$Y = A \times K^{\alpha} \times (H \times L)^{\beta}$$

bu yerda:

Y - yakuniy ishlab chiqarish natijasi

A - texnologik va institutsional samaradorlik

K - jismoniy kapital

L - mehnat resurslari

H esa inson kapitali sifat koeffitsienti hisoblanadi.

Mazkur formuladan ko'rinib turibdiki, inson kapitali mehnat resurslarini oddiy miqdor sifatida emas, balki sifat jihatidan kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Agar H ortsa, ayni bir mehnat hajmi ko'proq natija beradi, texnologiyaning qaytimi oshadi va investitsiyaning samarasi kuchayadi.

Amaliy baholash uchun muallif tomonidan quyidagi konseptual raqobatbardoshlik ko'rsatkichi taklif qilinadi:

$$RQI = 0,30E + 0,25S + 0,20D + 0,15I + 0,10M$$

bu yerda RQI - raqobatbardoshlikning inson kapitaliga bog'liq integral ko'rsatkichi;

E - ta'lim sifati va qamrovi

S - sog'liq kapitali

D - raqamli ko'nikmalar

I - innovatsion faollik

M - mehnat bozori bilan moslik darajasidir

Og'irlik koeffitsientlari mutlaq emas, lekin O'zbekiston sharoitida ta'lim va sog'liqning bazaviy rolini, raqamli ko'nikmalarning tez sur'atdagi o'sib borayotgan ahamiyatini, innovatsiya va mehnat bozori uyg'unligining esa natijaviy kanal sifatidagi vaznini ifodalaydi. Ushbu model rasmiy davlat indeksi emas, balki tahliliy va tavsiyaviy maqsadlar uchun ishlab chiqilgan yondashuv sifatida qo'llanadi. Metodologik jihatdan muhim masala shundaki, inson kapitali indikatorlari ko'pincha turli o'lchov birliklarida bo'ladi. Masalan, sog'liq yillar bilan, ta'lim qamrovi foiz bilan, internetdan foydalanish darajasi alohida ko'rsatkich bilan, innovatsion faollik esa ilmiy tadqiqotlar, patent yoki startap faolligi bilan aks etadi. Shu bois tahlilda mutlaq sonlar bilan bir qatorda ularning mazmuni,

sifati, dinamikasi va iqtisodiy natijaga aylanish imkoniyati ham izohlandi. Ya'ni, maqsad faqat ko'rsatkichlarni sanash emas, balki ularning iqtisodiyotdagi uzatma mexanizmini tushuntirishdan iborat bo'ldi. Tadqiqotning cheklovi sifatida ayrim indikatorlar bo'yicha eng yangi va to'liq ma'lumotlar bir xil davrga to'g'ri kelmasligini qayd etish lozim. Biroq rasmiy va xalqaro manbalarning uyg'un tahlili umumiy tendensiyalarni yetarli darajada aniqlash imkonini beradi. Shu sababli maqolada statistik raqamlar yakka holatda emas, balki institutsional va strukturaviy talqin bilan birga beriladi. Bu esa taklif qilinayotgan xulosalarning amaliy qiymatini oshiradi.

Jadval 1. Inson kapitalining milliy raqobatbardoshlikka ta'sir kanallari

Komponent	Ta'sir mexanizmi	Kutiladigan iqtisodiy natija
Ta'lim sifati va qamrovi	Nazariy bilimni amaliy ko'nikmaga aylantiradi, tahliliy fikrlash va kasbiy tayyorgarlikni kuchaytiradi	Mehnat unumdorligi oshadi, yuqori malakali ish o'rinlari kengayadi
Sog'liq kapitali	Mehnatga layoqat davri va ish kunidagi samaradorlikni oshiradi, yo'qotishlarni kamaytiradi	Bandlik sifati yaxshilanadi, kasallik sababli yo'qotishlar qisqaradi
Raqamli ko'nikmalar	Ma'lumotlar bilan ishlash, avtomatlashtirish va platforma iqtisodiyotida ishtirokni kuchaytiradi	Texnologik moslashuv tezlashadi, xizmatlar eksporti va IT segmenti kengayadi
Innovatsion salohiyat	Yangi mahsulot, xizmat va jarayonlar yaratish qobiliyatini oshiradi	Qo'shilgan qiymat va eksport murakkabligi ortadi
Mehnat bozori bilan moslik	Ta'lim natijasini real iqtisodiy talab bilan uyg'unlashtiradi	Ishsizlikning strukturaviy qismi qisqaradi, kadr tanqisligi yumshaydi
Institutsional kompetensiya	Davlat va korporativ boshqaruvda ma'lumotga asoslangan qarorlarni kuchaytiradi	Investitsion muhit va biznes ishonchi yaxshilanadi

Manba: muallif tomonidan tuzilgan.

O'zbekistonda inson kapitalining hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalari

O'zbekistonda so'nggi yillarda inson kapitalini rivojlantirish davlat siyosatining strategik yo'nalishlaridan biriga aylandi. "O'zbekiston - 2030" strategiyasida har bir inson uchun o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish, sifatli ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlarini kuchaytirish, raqamlashtirishni jadallashtirish hamda ilm-fan va innovatsiyani rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Bu yondashuv shuni ko'rsatadiki, inson kapitaliga investitsiya nafaqat ijtimoiy farovonlikni oshirish vositasi, balki iqtisodiy modernizatsiya va milliy raqobatbardoshlik strategiyasining asosi sifatida ko'rilmogda. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, oliy ta'lim qamrovining keskin kengayishi kuzatilmoqda. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotida 18-23 yoshdagi aholini oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasi 2014-yildagi 6,8 foizdan 2024-yilda 47,7 foizga yetgani qayd etilgan. Bu o'sish tasodifiy emas: yangi oliy ta'lim muassasalari tashkil etilishi, xususi sektor ishtirokining kuchayishi, qabul kvotalarining kengayishi, sirtqi va kechki ta'lim shakllarining rivojlanishi, hududlarda filiallar tarmog'ining kengayishi va yoshlarning ta'limga qiziqishi ortishi ushbu jarayonni rag'batlantirdi. Oliy ta'lim qamrovining kengayishi o'z-o'zidan ijobiy natija bo'lsa-da, endilikda asosiy e'tibor uning sifati, amaliy natijadorligi va mehnat bozori

bilan aloqadorligiga qaratilishi lozim. Jahon banki ma'lumotlarida O'zbekiston uchun inson kapitali indeksi 2020-yilda 0,623 darajasida qayd etilgan. Bu ko'rsatkich shuni anglatadiki, mamlakatda tug'ilgan bola to'liq va sifatli ta'lim hamda sog'liq sharoitlarida erisha oladigan salohiyatining ma'lum qismini amalda ro'yobga chiqarishga yaqinlashmoqda, biroq foydalanilmayotgan zaxira ham hali katta. Human Capital Index Plus ko'rsatkichi bo'yicha 2025-yil uchun qayd etilgan 169,61 ball ham inson kapitali masalasining xalqaro tahlil tizimida dolzarb bo'lib qolayotganini ko'rsatadi. Bunday ko'rsatkichlar davlat siyosatining faqat qamrovni emas, natijani boshqarish bosqichiga o'tishi zarurligini anglatadi. Ta'limga yo'naltirilayotgan resurslar ham nisbatan faol xarakterga ega. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda davlatning ta'limga xarajatlari 2023-yilda YAIMning 5,5 foiziga teng bo'lgan. Bu ko'rsatkich ta'lim sohasiga sezilarli e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi. Biroq resursning ko'pligi har doim ham yuqori samaradorlikni anglatmaydi. Muhim masala - ajratilayotgan mablag'larning sifati va maqsadliligi: ulardan nechog'lik o'qituvchi salohiyatini oshirish, amaliy laboratoriyalar yaratish, raqamli kontent tayyorlash, hududiy tengsizlikni yumshatish, maktab va oliy ta'lim o'rtasidagi uzviylikni kuchaytirish hamda ta'lim natijalarini mehnat bozoriga yaqinlashtirish uchun foydalanilayotgani hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Sog'liq kapitali ham inson kapitalining ajralmas qismi hisoblanadi. Jahon banki ma'lumotlarida O'zbekistonda umr ko'rish davomiyligi 2023-yilda 72 yil darajasida qayd etilgan. Bu ko'rsatkich ijobiy dinamika uchun muhim asos bo'lsa-da, sog'liq kapitali faqat umr uzunligi bilan o'lchanmaydi. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholining salomatligi, profilaktika madaniyati, onalar va bolalar salomatligi, ovqatlanish sifati, ruhiy salomatlik, kasbiy kasalliklarning oldini olish va tibbiy xizmatlarning hududlar bo'yicha tengligi iqtisodiyot uchun yanada muhimroq ko'rsatkichlardir. Chunki sog'lom inson nafaqat ko'proq yashaydi, balki ko'proq ishlay oladi, tezroq o'rganadi va innovatsion faollikka tayyor bo'ladi. Raqamli kompetensiyalar nuqtai nazaridan ham O'zbekistonda muhim o'zgarishlar mavjud. Jahon banki ma'lumotlarida internetdan foydalanuvchilar ulushi 2023-yilda 89 foizga yetgani ko'rsatilgan. Bu ko'rsatkich raqamli xizmatlar, onlayn ta'lim, elektron hukumat, masofaviy bandlik va platforma iqtisodiyotining kengayishi uchun jiddiy infrastrukturaviy asos yaratadi. Lekin internetga kirishning o'zi yetarli emas. Raqamli iqtisodiyotda asosiy farq ulanishda emas, unumli foydalanishda namoyon bo'ladi. Ya'ni, aholi internetdan faqat iste'mol uchun emas, balki bilim olish, biznes yuritish, ma'lumotlar tahlili, dasturlash, dizayn, marketing, eksport va ilmiy izlanishlar uchun ham samarali foydalanishi lozim. Makroiqtisodiy indikatorlar ham inson kapitali va raqobatbardoshlikning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda YAIM o'sishi 2024-yilda 6,5 foizni tashkil etgan, umumiy ishsizlik darajasi esa 2025-yilda 4,6 foiz sifatida baholangan. Mazkur ko'rsatkichlar iqtisodiyotning faolligi va mehnat bozorining muayyan barqarorligini aks ettiradi. Ammo sifatli bandlik, yuqori daromadli ish o'rinlari va yuqori unumdorlik masalasi hali ham markaziy muammo bo'lib qolmoqda. Agar yangi ish o'rinlari past qo'shilgan qiymatli yoki norasmiy segmentlarda shakllansa, inson kapitaliga qilingan investitsiyaning iqtisodiy qaytimi to'liq yuzaga chiqmaydi. Shu bois bandlikning sifati ham raqobatbardoshlik mezoniga aylanishi kerak. Umuman olganda, O'zbekiston inson kapitalini shakllantirish bo'yicha muhim baza yaratib ulgurdi. Qamrov ko'rsatkichlari yaxshilanmoqda, davlat siyosatida aniq ustuvorliklar paydo bo'ldi, raqamli infratuzilma kengaymoqda va iqtisodiy o'sish salohiyati saqlanib qolmoqda. Lekin navbatdagi bosqich miqdoriy kengayishdan sifat transformatsiyasiga o'tishdir. Endi masala ko'proq "qancha qamrov" emas, balki "qanday sifat, qanday natija va qanday iqtisodiy qaytim" degan savollar atrofida hal etilishi kerak.

Jadval 2. O'zbekiston bo'yicha inson kapitali va raqobatbardoshlikning tanlangan indikatorlari

Ko'rsatkich	Davr	Qiymat	Iqtisodiy talqin
Oliy ta'lim qamrovi (18-23 yosh)	2024-2025 o'quv yili	47,7 %	Ta'lim qamrovining keskin kengaygani inson kapitali bazasini kuchaytirmoqda
Oliy ta'lim qamrovi	2014-yil	6,8 %	O'n yil ichida qamrovdagi strukturaviy o'sish uchun tayanch nuqta

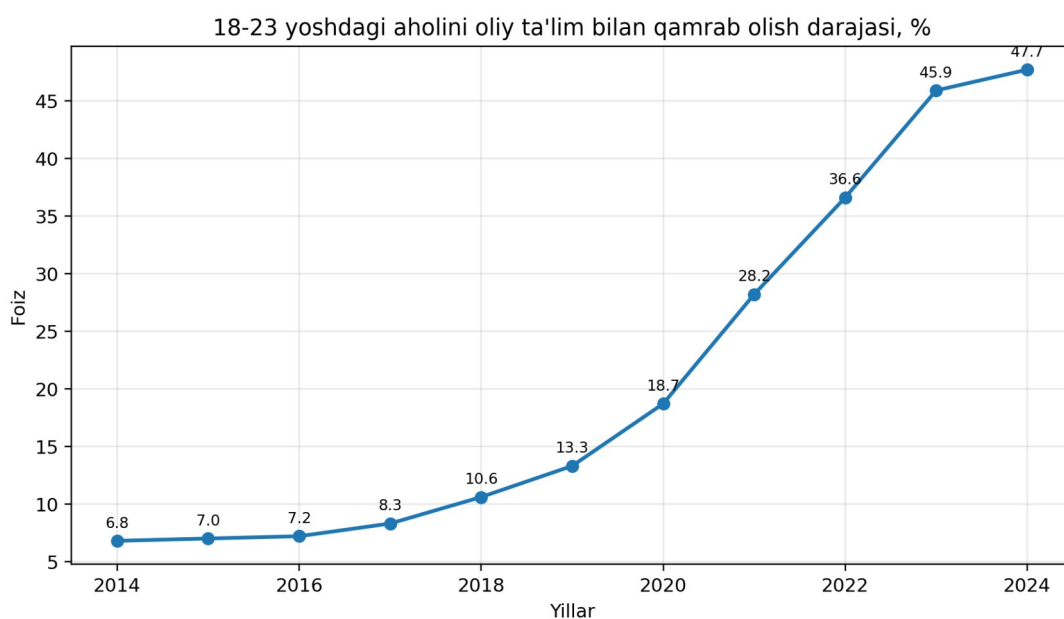
Inson kapitali indeksi (HCI)	2020-yil	0,623	Salohiyat va real natija o'rtasida hali foydalanilmagan zaxira mavjud
Human Capital Index Plus	2025-yil	169,61	Inson kapitali bo'yicha xalqaro monitoringning dolzarbligini aks ettiradi
Ta'lim xarajatlari / YAIM	2023-yil	5,5 %	Ta'limga davlat e'tibori yuqori, endi resurs samaradorligi muhim

Jadval 2 (davomi)

Ko'rsatkich	Davr	Qiymat	Iqtisodiy talqin
Umr ko'rish davomiyligi	2023-yil	72 yil	Sog'liq kapitali ijobiy baza yaratmoqda
Internet foydalanuvchilari ulushi	2023-yil	89 %	Raqamli iqtisodiyot uchun qulay infrastrukturaviy baza mavjud
YAIM o'sishi	2024-yil	6,5 %	Inson kapitaliga investitsiyani iqtisodiy natijaga aylantirish imkoniyati mavjud
Umumiy ishsizlik darajasi	2025-yil	4,6 %	Bandlik barqaror, biroq sifatli bandlik muammosi saqlanib qolmoqda

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi va Jahon banki ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

1-rasm. 18-23 yoshdagi aholini oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasi



Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzildi.

Inson kapitali sifati va raqobatbardoshlik o'rtasidagi amaliy bog'liqlik

Inson kapitali sifatining milliy raqobatbardoshlikka ta'siri amalda bir necha bosqichli zanjir orqali namoyon bo'ladi. Birinchi bosqichda ta'lim va sog'liq mehnat unumdorligini oshiradi. Masalan, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay oladigan, xorijiy tilni biladigan, raqamli vositalardan samarali foydalana oladigan va tizimli fikrlashga ega xodim ishlab chiqarishda kamroq xato qiladi, tezroq o'rganadi va murakkab jarayonlarda yuqori natija ko'rsatadi. Sog'lom xodim esa ish kunini samaraliroq o'tkazadi, kasallik tufayli yo'qotishlar kamayadi, mehnat intizomi va energiyasi yuqori bo'ladi. Bu omillar korxona xarajatlarini pasaytirib, mahsulot sifatini oshiradi. Ikkinchi bosqichda inson kapitali innovatsion qobiliyatni kuchaytiradi. Innovatsiya ko'pincha texnika masalasi deb qaraladi, aslida esa u kadrlar sifati masalasidir. Sun'iy intellektni joriy qilish, biznes jarayonlarni avtomatlashtirish, yangi xizmat modeli yaratish, eksport bozorlari uchun mahsulotni moslashtirish yoki logistika zanjirlarini optimallashtirish - bularning barchasi malakali insonlar bo'lmasa, samara bermaydi. Shuning uchun ham inson kapitali kuchli bo'lgan iqtisodiyotlarda ilm-fan natijalari tezroq tijoratlashadi, startup muhiti faolroq bo'ladi, xususiy sektor texnologiyani tezroq o'zlashtiradi va klasterlar samaraliroq ishlaydi. Uchinchi bosqich institutsional ta'sir bilan bog'liq. Raqobatbardosh iqtisodiyotga faqat kuchli xodimlar emas, balki kuchli menejerlar, tahlilchilar, muhandislar, shifokorlar, pedagoglar, davlat xizmatchilari ham kerak. Ya'ni, inson kapitali sifati butun boshqaruv madaniyatiga ta'sir qiladi. Agar qarorlar ma'lumotlarga tayansa, kadrlar natijaga yo'naltirilgan bo'lsa, professional etika va javobgarlik kuchli bo'lsa, investitsiya muhiti va davlat xizmatlari sifati ham yaxshilanadi. Natijada iqtisodiy muhitning umumiy ishonchligi oshib, raqobat ustunligi mustahkamlanadi. Biroq inson kapitalining iqtisodiy qaytimi avtomatik tarzda yuzaga chiqmaydi. Buning uchun "samarali uzatma mexanizmi" bo'lishi kerak. Agar oliy ta'lim muassasasida nazariy bilim berilib, lekin talabalar ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish yoki tadbirkorlik amaliyoti bilan yetarli darajada bog'lanmasa, mehnat bozoriga kirishda ko'nikma uzilishi paydo bo'ladi. Agar sog'liqni saqlash tizimida profilaktika va erta tashxis yetarli ishlamasa, mehnat yoshi oraliqidagi yo'qotishlar oshadi. Agar ilmiy tadqiqotlar korxonalar muammolariga ulanmasa, innovatsiya laboratoriya devoridan tashqariga chiqmaydi. Shu bois inson kapitali siyosati ishlab chiqarish, hududiy rivojlanish va biznes muhiti siyosati bilan birlashtirilishi kerak.

O'zbekiston sharoitida raqobatbardoshlikka xizmat qiluvchi inson kapitali sifati kamida to'rtta tayanch mezon bilan baholanishi mumkin. Birinchisi - kasbiy chuqurlik: kadrning o'z sohasidagi bilim va amaliy malakasi. Ikkinchisi - moslashuvchanlik: yangi texnologiya va yangi mehnat talabi paydo bo'lganda tez qayta o'qish qobiliyati. Uchinchi mezon - integratsion kompetensiya: fanlararo fikrlash, jamoa bilan ishlash, loyiha boshqaruvi, muloqot va til ko'nikmalarining uyg'unligi. To'rtinchisi - innovatsion xulq: tashabbus, muammo ko'rish, yechim taklif qilish va tavakkalni boshqarish madaniyati. Ana shu to'rtta mezon iqtisodiyotning yuqori qo'shilgan qiymatli sektorlarida eng katta ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, O'zbekiston uchun inson kapitalining iqtisodiy qaytimi eng avvalo quyidagi sohalarda yaqqol namoyon bo'lishi mumkin: sanoatning yuqori qayta ishlash bosqichlari, axborot texnologiyalari, moliyaviy xizmatlar, logistika, ta'lim eksporti, tibbiy xizmatlar, agrosanoatning bilimga asoslangan yo'nalishlari va yashil iqtisodiyot texnologiyalari. Mazkur tarmoqlarda narx bilan emas, sifat, tezkorlik, xizmat darajasi va innovatsion yondashuv bilan raqobat qilinadi. Demak, bu sohalarga kerakli kadrlar sifatini oshirish milliy raqobatbardoshlikni eng tez va ko'rinarli ravishda kuchaytirishi mumkin. Muallif hisob-kitobiga ko'ra, agar 2026-2030 yillarda ta'lim sifati, raqamli ko'nikmalar, sog'liq kapitali va mehnat bozori bilan uyg'unlik bo'yicha kompleks siyosat izchil olib borilsa, iqtisodiyotda mehnat unumdorligi o'sishi tezlashadi, yuqori malakali ish o'rinlari ulushi kengayadi va xizmatlar eksportining intellektual segmentlari tezroq rivojlanadi. Bunda eng muhim masala - inson kapitaliga sarflanayotgan mablag'ni xarajat sifatida emas, qaytimi aniq bo'lgan milliy investitsiya sifatida boshqarishdir. Chunki sifatli inson kapitali bo'lmagan iqtisodiyot uzoq muddatda cheklangan unumdorlik, past innovatsiya va zaif eksport murakkabligi bilan yuzma-yuz qoladi.

Tizimli muammolar va mavjud cheklovlar

O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha ijobiy siljishlar mavjud bo'lsa-da, bu yo'nalishda hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchi muammo - qamrov va sifat o'rtasidagi nomutanosiblik. Oliy ta'lim qamrovi sezilarli ravishda kengaygani bilan, barcha ta'lim muassasalarida bir xil sifatni ta'minlash murakkab vazifa bo'lib qolmoqda. Professor-o'qituvchilarning malakasi, o'quv dasturlarining zamonaviyligi, laboratoriya va amaliyot bazasi, akademik halollik muhitining mustahkamligi hamda talabalarni tahliliy va amaliy fikrlashga yo'naltirish darajasi oliy ta'lim sifatining asosiy mezonlaridir. Agar qamrov kengaysa-yu, sifat nazorati sust bo'lsa, mehnat bozorida diplomli, ammo tayyor bo'lmagan kadrlar soni ortib boradi. Ikkinchi muammo - ko'nikmalar va mehnat bozori ehtiyojlari o'rtasidagi uzilishdir. Ko'plab korxonalar amaliy ko'nikmaga ega xodim topishda qiynalayotgan bir paytda, bitiruvchilarning muayyan qismi ish topish yoki mutaxassisligi bo'yicha ishlashda qiyinchilikka duch keladi. Bu esa ta'lim tizimi, tarmoq korxonalari va bandlik siyosati o'rtasida yetarli darajada uzviy bog'liqlik yo'qligini ko'rsatadi. Ayniqsa, texnik yo'nalishlar, axborot texnologiyalari, logistika, marketing, dizayn, menejment va tahliliy sohalarida real loyihalarga asoslangan tayyorgarlikning ulushi yetarli bo'lmasa, bilimning iqtisodiy qaytimi sekinlashadi. Uchinchi muammo - hududlararo tafovutdir. Poytaxt va yirik shaharlardagi ta'lim, tibbiyot hamda raqamli infratuzilma imkoniyatlari ko'plab chekka hududlar bilan bir xil emas. Bu tafovut inson kapitalining geografik jihatdan notekis shakllanishiga olib keladi. Natijada iqtidorli yoshlar markazlashuvga intiladi, ayrim hududlarda esa malakali kadrlar taqchilligi saqlanib qoladi. Raqobatbardosh iqtisodiyot uchun esa inson kapitali faqat bir necha markazlarda emas, butun hududlar kesimida barqaror va sifatli rivojlanishi kerak. Aks holda, hududiy rivojlanishdagi nomutanosiblik makroiqtisodiy samaradorlikni pasaytiradi. To'rtinchi muammo - sog'liq kapitalining iqtisodiy mazmunda yetarli baholanmasligidir. Ko'pincha sog'liqni saqlash masalasi ijtimoiy himoya yoki tibbiyot xizmatining alohida bo'limi sifatida qaraladi. Aslida esa profilaktika, erta tashxis, mehnat gigiyenasi, ovqatlanish madaniyati va ruhiy salomatlik mehnat unumdorligiga bevosita ta'sir qiladi. Agar ishchi kuchining sog'liq zaxirasi past bo'lsa, mehnat bozorining nominal faolligi saqlangani bilan uning real samaradorligi pasayadi. Shu sababli sog'liq kapitali iqtisodiy strategiyada alohida blok sifatida qaralishi zarur.

Beshinchi muammo - ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining yetarli emasligidir. Universitetlarda yaratilayotgan bilimning korxonalardagi muammolar bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'lanishi sust bo'lsa, ilmiy natijalar tijoratlashuvi cheklangan bo'ladi. Shu bilan birga, korxonalar ham ba'zan innovatsiyani tashqi xarajat deb qabul qiladi, ichki tadqiqot va rivojlantirish faoliyatiga yetarli e'tibor qaratmaydi. Natijada inson kapitalining eng yuqori qatlami - ya'ni innovatsion va tadqiqotchi salohiyat - iqtisodiy tizimda to'liq ishlamaydi. Oltinchi muammo - uzluksiz ta'lim va kattalar qayta tayyorgarligi tizimining yetarli chuqurlikda shakllanmaganidir. Raqamli iqtisodiyotda kasb bir marta olinadigan narsa emas; u umr davomida yangilanib turadi. Texnologiya almashgani sayin ayrim kasblar qisqaradi, ayrimlari esa yangi shaklda paydo bo'ladi. Shu sharoitda o'rta yoshdagi ishchi kuchini tezkor qayta o'qitish, qisqa muddatli mikromalaka dasturlarini ommalashtirish, korxona ichki akademiyalarini rivojlantirish va onlayn kasbiy ta'lim platformalarini kengaytirish muhim bo'lib bormoqda. Agar bu mexanizmlar kuchli bo'lmasa, iqtisodiyot tarkibiy o'zgarishlarga sekin moslashadi. Yettinchi muammo - sifat monitoringining zaif bo'g'inlaridir. Inson kapitalini boshqarish uchun faqat umumiy statistika yetarli emas. Hududlar, tarmoqlar, yosh guruhlari, gender va ta'lim bosqichlari kesimida aniq, ochiq va qaror qabul qilishga xizmat qiladigan indikatorlar tizimi zarur. Qaysi hududda qaysi ko'nikma tanqis? Qaysi ta'lim yo'nalishlari mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan segmentlarga yetarlicha kadr bermayapti? Qaysi sog'liq muammolari mehnat unumdorligini pasaytirayapti? Ana shu savollarga ma'lumot asosida javob berilmaguncha, inson kapitali siyosatining samaradorligini to'liq oshirish qiyin bo'ladi.

Xalqaro tajribadan olinadigan saboqlar

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, inson kapitali sifati va milliy raqobatbardoshlik o'rtasidagi bog'liqlik har bir muvaffaqiyatli iqtisodiyotning markazida turadi. Sharqiy Osiyo mamlakatlarining modernizatsiya tarixiga nazar tashlansa, ular dastlab sanoatni emas, avvalo intizomli, savodli va tez o'rganadigan kadrlar bazasini yaratishga katta e'tibor qaratganini ko'rish mumkin. Janubiy Koreya

tajribasida maktab ta'limining sifati, texnik va muhandislik tayyorgarligi hamda sanoat bilan uyg'un universitet tizimi raqobatbardosh eksport modelining asosini yaratdi. Singapur tajribasida esa davlat boshqaruvi sifati, meritokratiya, o'qituvchi kasbining nufuzi va uzluksiz ko'nikma yangilash tizimi asosiy omil bo'lib xizmat qildi. Bu misollar shuni anglatadiki, inson kapitali siyosati muvaffaqiyatli bo'lishi uchun u alohida dastur emas, balki butun rivojlanish modelining markaziy logikasiga aylanishi zarur. Finlyandiya tajribasi inson kapitali sifatini oshirishda ta'lim tizimi ichidagi ishonch, sifatli pedagog kadrlar va amaliy mustaqillikning naqadar muhim ekanini ko'rsatadi. Mazkur mamlakatda ta'lim natijalari yuqori bo'lishining sababi faqat moliyalashtirish emas, balki o'qituvchilarni puxta tanlash, ularga yuqori professional maqom berish, o'quvchi markazli yondashuv va baholashning rivojlantiruvchi modeli bilan bog'liq. Germaniya tajribasi esa dual ta'limning mehnat bozori bilan uyg'unlikni kuchaytirishdagi samarasini namoyon etadi. Ta'lim muassasasi va korxona hamkorligida shakllanadigan ushbu model yoshlarning amaliy tajribaga ega holda mehnat bozoriga kirishiga yordam beradi. Bu O'zbekiston uchun ayniqsa dolzarb, chunki ko'nikmalar uzilishi muammosi aynan dual va loyiha asosidagi o'qitish mexanizmlari orqali qisqartirilishi mumkin.

Irlandiya va Estoniya tajribasi raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalining yangi sifatini ko'rsatadi. Irlandiyada oliy malakali kadrlar, ingliz tilidagi kasbiy kompetensiya va biznes uchun qulay muhit xalqaro kompaniyalarni jalb etishga xizmat qildi. Estoniyada esa raqamli davlat, maktabdan boshlangan IT savodxonligi, elektron xizmatlar va moslashuvchan boshqaruv modeli kichik mamlakatning ham yuqori raqobatbardosh bo'lishi mumkinligini isbotladi. Bu tajribalardan chiqadigan asosiy xulosa shuki, raqamli iqtisodiyot uchun kerakli inson kapitali faqat dasturchilarni tayyorlash bilan cheklanmaydi. U butun aholining raqamli madaniyati, ma'lumotlar bilan ishlash qobiliyati va davlat-biznes-ta'lim integratsiyasini talab qiladi. Xalqaro tajriba yana bir muhim haqiqatni tasdiqlaydi: sog'liq kapitaliga e'tibor bermasdan raqobatbardoshlikni uzoq muddat saqlab bo'lmaydi. Yaponiyada sog'lom turmush tarzi, profilaktika va mehnat madaniyati yuqori unumdorlikni qo'llab-quvvatlash, Skandinaviya mamlakatlarida ijtimoiy himoya, sog'liq va ta'limning integratsiyalashgan modeli mehnat bozorining moslashuvchanligi bilan uyg'unlashgan. Bu tajribalar O'zbekiston uchun shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy rivojlanishni bir-biriga zid qo'yish xato. Aksincha, sifatli sog'liq va ta'lim tizimi uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikning zarur shartidir. O'zbekiston xalqaro tajribani ko'r-ko'rona ko'chirishi kerak emas. Har bir mamlakatning tarixiy, demografik va institutsional xususiyatlari har xil. Biroq umumiy darslar aniq: birinchidan, inson kapitaliga sarf qilingan resurslar qat'iy natija indikatorlari bilan bog'lanishi kerak; ikkinchidan, ta'lim va mehnat bozori o'rtasida doimiy axborot almashinuvi bo'lishi zarur; uchinchidan, pedagog va murabbiy sifati tizimning yuragi hisoblanadi; to'rtinchidan, raqamli ko'nikmalar umumiy savodxonlikning bir qismiga aylanishi kerak; beshinchidan, hududiy tenglik masalasi e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Ana shu saboqlarni milliy sharoitga moslashtirish O'zbekiston uchun eng maqbul yo'ldir. Shu ma'noda xalqaro tajriba O'zbekiston oldiga bitta oddiy, ammo fundamental savolni qo'yadi: biz inson kapitalini ijtimoiy xarajat deb ko'ramizmi yoki milliy boylikni ko'paytiradigan investitsiya debmi? Agar ikkinchi yondashuv ustuvor bo'lsa, unda budget, kadrlar siyosati, ta'lim standartlari, hududiy dasturlar va xususiy sektor rag'batlari ham shu logika asosida qayta ko'rib chiqilishi kerak bo'ladi. Raqobatbardosh iqtisodiyot avvalo insonda quriladi. Xalqaro tajriba buning isbotidir.

Strategik yo'nalishlar va 2026-2030 yillar uchun amaliy takliflar

O'zbekiston milliy iqtisodiyoti raqobatbardoshligini kuchaytirishda inson kapitali sifati hal qiluvchi omil bo'lib borayotgan ekan, siyosat ham sektoral parchalangan shakldan chiqib, yagona integrallashgan yondashuvga o'tishi kerak. Birinchi strategik yo'nalish - ta'lim sifatini natijaga yo'naltirilgan tizimga o'tkazishdir. Bunda asosiy e'tibor qamrovning o'zi emas, bitiruvchining kompetensiyasi, ishga joylashuvi, amaliy vazifa yecha olish qobiliyati va innovatsion fikrlashiga qaratilishi zarur. O'quv dasturlarini korxonalar, professional assotsiatsiyalar va hududiy klasterlar bilan muntazam yangilab borish, loyiha asosidagi o'qitish, dual ta'lim va mikrosertifikatlash tizimini kengaytirish maqsadga muvofiq. Ikkinchi strategik yo'nalish - pedagog va murabbiylar sifatini

keskin oshirishdir. Ta'lim sifati, avvalo, o'qituvchi sifati orqali namoyon bo'ladi. Shuning uchun professor-o'qituvchilar va maktab pedagoglari uchun muntazam qayta tayyorgarlik, pedagogik dizayn, raqamli didaktika, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish, amaliy tadqiqot olib borish va tarmoqlar bilan hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Bunda faqat seminarlar o'tkazish emas, balki natija bilan bog'langan professional o'sish modeli kerak: masalan, dars sifati, talabalar natijasi, innovatsion kurslar yaratish va ishlab chiqarish bilan integratsiya bo'yicha baholash tizimlari takomillashtirilishi lozim. Uchinchi yo'nalish - sog'liq kapitalini iqtisodiy unumdorlik strategiyasi bilan birlashtirishdir. Profilaktika, skrining, onalar va bolalar salomatligi, yoshlar orasida sport va sog'lom turmush tarzi, ish joylarida mehnat muhofazasi, stress boshqaruvi va ruhiy salomatlik bo'yicha dasturlar sog'liqni saqlashning ijtimoiy emas, iqtisodiy bloklari sifatida ham qaralishi kerak. Raqobatbardosh iqtisodiyotga uzoq ishlay oladigan, tez o'rganadigan, diqqat va intizomi yuqori bo'lgan ishchi kuchi kerak. Demak, sog'liqni saqlash xarajatlarining samaradorligini baholashda ham mehnat faolligi va unumdorlik bilan bog'liq indikatorlar qo'llanilishi maqsadga muvofiq. To'rtinchi yo'nalish - raqamli ko'nikmalarni umumiy savodxonlik darajasiga ko'tarishdir. Bu yerda gap faqat IT mutaxassislar tayyorlash haqida emas. Har bir iqtisodiy tarmoq uchun bazaviy va ilg'or raqamli kompetensiyalar modeli ishlab chiqilishi kerak. Agronom ma'lumotlar bilan ishlay olishi, shifokor raqamli tashxis tizimlarini tushunishi, iqtisodchi analitik platformalardan foydalanishi, o'qituvchi adaptiv o'qitish vositalarini qo'llay olishi, tadbirkor esa elektron savdo va raqamli marketingni amalda ishlata olishi lozim. Shu maqsadda maktabdan boshlab oliy ta'lim va kattalar ta'limigacha uzluksiz raqamli ko'nikmalar yo'li ishlab chiqilishi zarur. Beshinchi yo'nalish - hududiy inson kapitali ekotizimlarini shakllantirishdir. Har bir viloyatning iqtisodiy ixtisoslashuvi, demografik tarkibi va mehnat bozori talabi turlicha. Shuning uchun inson kapitali siyosati ham bir xil shablon asosida emas, hududiy "skill map" va "talent roadmap" asosida yuritilishi lozim. Masalan, sanoat hududlarida texnik va muhandislik kompetensiyalariga, turizm hududlarida xizmatlar, til va servis ko'nikmalariga, agrar hududlarda esa agrotexnologiya, logistika va qayta ishlash bo'yicha malakalarga ustuvorlik berilishi mumkin. Bu yondashuv hududiy raqobatbardoshlikni ham kuchaytiradi.

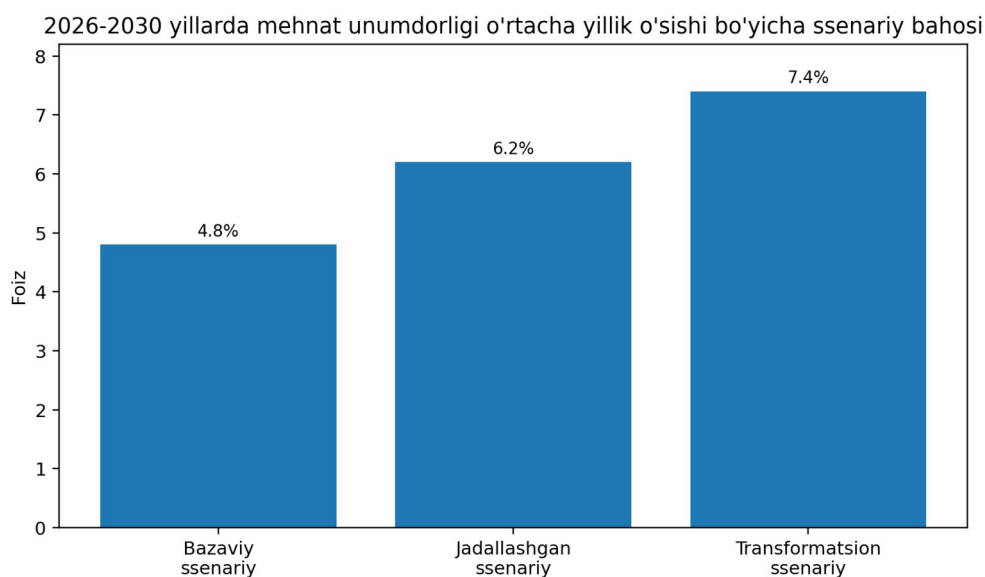
Oltinchi yo'nalish - universitet, ilmiy markaz va biznes o'rtasidagi kooperatsiyani real iqtisodiy mexanizmga aylantirishdir. Universitetlar huzurida amaliy tadqiqot laboratoriyalari, sanoat buyurtmalariga javob beruvchi konsalting markazlari, talabalar startap inkubatorlari va texnologiya transfer ofislari faoliyatini kengaytirish zarur. Xususiy sektor uchun esa universitetlar bilan hamkorlikdan olinadigan soliq, grant yoki sheriklik rag'batlari ishlab chiqilishi mumkin. Bu usul innovatsion inson kapitalining iqtisodiyotga kirishini tezlashtiradi. Yettinchi yo'nalish - uzluksiz ta'lim va qayta ko'nikmalantirish bozorini rivojlantirishdir. 2026-2030 yillar davomida texnologik o'zgarishlar yana tezlashadi, demak, ayrim kasblar yangidan mazmun kasb etadi. Shu bois qisqa muddatli modulli kurslar, ish beruvchi bilan birgalikdagi sertifikat dasturlari, onlayn-offlayn gibridd qayta tayyorlash markazlari, ayollar va yoshlar uchun moslashuvchan o'quv yo'llari, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inklyuziv malaka dasturlari kengaytirilishi kerak. Bu mehnat bozorining moslashuvchanligini oshirib, ijtimoiy inklyuziyani ham mustahkamlaydi. Sakkizinchi yo'nalish - inson kapitalini boshqarishda ma'lumotga tayangan boshqaruvni kuchaytirishdir. Bunda inson kapitali bo'yicha milliy panel indikatorlari, hududiy real vaqt monitoringi, ta'limdan ishga o'tish yo'llarini kuzatish tizimi, bitiruvchilar traektoriyasi, sog'liq va bandlik o'rtasidagi bog'liqlik, raqamli ko'nikmalar darajasi va innovatsion faollik indikatorlari integratsiyalashgan holda yuritilishi zarur. Bunday tizim davlatga resurslarni aniq nuqtaga yo'naltirish, korxonalarga esa kadrlar bozorini aniqroq ko'rish imkonini beradi. To'qqizinchi yo'nalish - inson kapitali rivojlanishini milliy raqobatbardoshlik strategiyasining markaziy ko'rsatkichiga aylantirishdir. Ya'ni investitsiya, eksport, sanoat va raqamli iqtisodiyot dasturlarining samaradorligi baholanganda ularda nechta yuqori malakali ish o'rni yaratildi, qanday yangi ko'nikmalar shakllandi, mehnat unumdorligi qanchaga oshdi, hududiy kadrlar sifati qanday yaxshilandi degan savollar ham asosiy indikatorlar qatoriga kiritilishi lozim. Ana shundagina inson kapitali alohida ijtimoiy mavzu emas, balki davlatning iqtisodiy qudratini belgilovchi yadro ko'rsatkichga aylanadi.

Jadval 3. 2026-2030 yillar uchun inson kapitali va raqobatbardoshlik bo'yicha ssenariy bahosi

Ssenariy	Asosiy tavsif	Mehnat unumdorligi o'rtacha yillik o'sishi	Eksport murakkabligi	Raqobatbardoshlikka ta'sir
Bazaviy ssenariy	Mavjud islohotlar davom etadi, ammo ta'lim sifati va skill-moslik sekin yaxshilanadi	4,8 %	Cheklangan o'sish	O'rtacha
Jadallashgan ssenariy	Dual ta'lim, raqamli ko'nikmalar va qayta tayyorlash dasturlari faol kengaytiriladi	6,2 %	Barqaror ko'tarilish	Yuqori
Transformatsion ssenariy	Ta'lim-sog'liq-innovatsiya-mehnat bozori yagona ekotizimga aylanadi	7,4 %	Keskin murakkablashuv	Juda yuqori

Manba: muallifning analitik ssenariy bahosi.

2-rasm. 2026-2030 yillarda mehnat unumdorligi o'sishi bo'yicha ssenariylar



Manba: muallif hisob-kitobi.

Kutilayotgan iqtisodiy samaralar va istiqbolli natijalar

Inson kapitali sifatiga yo'naltirilgan izchil siyosatning iqtisodiy samaralari qisqa muddatda ham, uzoq muddatda ham namoyon bo'ladi. Qisqa muddatda eng avvalo bandlik sifati yaxshilanadi. Amaliy ko'nikmalari kuchli, raqamli savodxon va moslashuvchan kadrlar ulushi ortishi natijasida korxonalar ishchi kuchini tanlashda kamroq tranzaksiya xarajatiga duch keladi, ishga moslashish davri qisqaradi va qayta tayyorlash uchun qo'shimcha vaqt sarfi kamayadi. Bu esa ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlab, umumiy samaradorlikni oshiradi. O'rta muddatda mehnat unumdorligi va tarmoq tarkibi o'zgaradi. Inson kapitali sifatining yaxshilanishi natijasida iqtisodiyot past malaka talab qiladigan segmentlardan yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan segmentlarga o'tishni boshlaydi. Bu jarayon ayniqsa sanoatning qayta ishlash yo'nalishlari, logistika, IT-xizmatlar, moliyaviy texnologiyalar, biznes xizmatlari, agroteknologiyalar va ta'lim hamda tibbiyot xizmatlarida tezroq ko'rinadi. Shu tariqa milliy iqtisodiyot eksportni ko'proq hajm hisobiga emas, murakkablik va sifat hisobiga oshira boshlaydi. Raqobatbardoshlikning eng barqaror shakli ham aynan shu. Uzoq muddatda esa inson kapitali sifatining oshishi iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy kohezionni mustahkamlaydi. Yuqori malakali va sog'lom aholi qatlamining kengayishi daromadlar bazasini kengaytiradi, soliq tushumlari sifati yaxshilanadi, kambag'allikni qisqartirish bo'yicha chora-tadbirlarning samarasi oshadi. Bundan tashqari, sifatli inson kapitali siyosiy va institutsional madaniyatga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi: ochiqlik, hisobdorlik, professional javobgarlik va ma'lumotga asoslangan qaror qabul qilish tamoyillari kuchayadi. Bu esa o'z navbatida biznes muhitini yaxshilab, investitsion jozibadorlikni oshiradi. Muallifning ssenariy tahliliga ko'ra, agar 2026-2030 yillarda ta'lim sifati, sog'liq kapitali, raqamli ko'nikmalar va mehnat bozori uyg'unligi bo'yicha jadallashgan model amalga oshirilsa, mehnat unumdorligining o'sish sur'atlari bazaviy ssenariyga nisbatan sezilarli tezlashishi mumkin. Yuqori malakali ish o'rinlari ulushining kengayishi, yoshlar va ayollar bandligining sifat jihatdan yaxshilanishi, ilmiy-tadqiqot natijalarining tijoratlashuv darajasining ortishi va eksport xizmatlarining intellektual tarmoqlarda o'sishi bunday modelning asosiy natijasi bo'ladi. Bu albatta bir kunlik yoki bir yillik samara emas, lekin izchil institutsional siyosat bilan erishiladigan real istiqboldir. Shuni unutmaslik kerakki, inson kapitaliga investitsiya eng yuqori qaytim beradigan investitsiyalardan biridir. U bevosita korxona foydasini, davlat byudjeti tushumini va aholi daromadini oshirish bilan birga, bilvosita innovatsion muhit, ijtimoiy barqarorlik va milliy obro'ga ham ta'sir qiladi. Shu sababli O'zbekiston uchun inson kapitali sifati masalasi alohida bir sohaning ishi emas, balki milliy taraqqiyotning bosh mavzusiga aylanishi zarur. Kelajakda kim ko'proq zavod qurgani emas, kim kuchliroq inson salohiyatini shakllantirgani g'olib bo'ladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya va global iqtisodiy raqobatning kuchayishi sharoitida inson kapitali sifati O'zbekiston milliy iqtisodiyoti raqobatbardoshligining asosiy drayveriga aylanmoqda. Inson kapitali ta'lim, sog'liq, raqamli ko'nikmalar, innovatsion salohiyat va mehnat bozori bilan uyg'unlikning bir butun tizimi sifatida qaralgandagina uning real iqtisodiy qaytimi yuzaga chiqadi. Statistik va institutsional tahlil O'zbekistonda bu borada ijobiy siljishlar mavjudligini ko'rsatdi: oliy ta'lim qamrovi keskin kengaygan, ta'limga yo'naltirilayotgan resurslar salmoqli, raqamli infratuzilma rivojlanmoqda, makroiqtisodiy o'sish esa yangi sifat bosqichiga chiqish uchun imkon yaratmoqda. Shu bilan birga, sifat tafovutlari, ko'nikmalar va mehnat bozori ehtiyojlari o'rtasidagi uzilish, hududiy nomutanosiblik, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasining sustligi hamon muhim muammo bo'lib qolmoqda. Maqolada ilgari surilgan g'oya shundan iboratki, inson kapitali siyosati alohida ijtimoiy yo'nalish sifatida emas, balki milliy raqobatbardoshlik arxitekturasining markaziy elementi sifatida boshqarilishi lozim. Ta'lim sifati, pedagoglar salohiyati, sog'liq kapitali, raqamli ko'nikmalar, hududiy skill-ekotizimlar, uzluksiz ta'lim, universitet-biznes hamkorligi va ma'lumotga asoslangan boshqaruv bir-biri bilan uzviy bog'langan holda olib borilgandagina iqtisodiyot yuqori qo'shilgan qiymatli modelga o'ta oladi. 2026-2030 yillar uchun eng muhim vazifa - miqdoriy kengayishdan sifat transformatsiyasiga o'tish, inson kapitalining iqtisodiy qaytimi va natijadorligini aniq indikatorlar orqali boshqarishdir.

O'zbekistonning uzoq muddatli iqtisodiy ustunligi tabiiy resurs yoki arzon mehnat omiliga emas, balki sog'lom, bilimli, raqamli ko'nikmaga ega, tashabbuskor va innovatsion fikrlovchi insonlarga tayangan holda shakllanadi. Inson kapitali sifatini oshirishga qaratilgan har bir oqilona qaror - bu nafaqat bugunning ijtimoiy vazifasi, balki ertangi iqtisodiy qudrat uchun qo'yilgan mustahkam poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida.*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PQ-300-son Qarori. "O'zbekiston - 2030" strategiyasini 2023-yilda sifatli va o'z vaqtida amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida.*
3. *O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. "Oliy ta'limga qamrov 40,9 % ga oshgan". 16.04.2025.*
4. *World Bank. Economy | Uzbekistan | Human Capital Data Portal.*
5. *World Bank. Uzbekistan | Data. World Development Indicators database.*
6. *World Bank. Uzbekistan Country Economic Memorandum: Fostering Private Sector-Led Growth and Global Integration. 2025.*
7. *Schultz, T. W. Investment in Human Capital. American Economic Review, 1961.*
8. *Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. University of Chicago Press, 1964.*
9. *Lucas, R. E. On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, 1988.*
10. *Romer, P. M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 1990.*
11. *Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. Free Press, 1990.*